

ساجدی، ابوالفضل، ۱۳۴۰ -

«زبان دین» و قرآن / ابوالفضل ساجدی، قم: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام، ۱۳۸۲.

۴۹۶ ص. (مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام؛ ۲۰۲: علوم قرآنی، ۱۵).

کتاب نامه: ص ۴۸۵ - ۴۹۶؛ همچنین به صورت زیر نویس.

۱. دین، فلسفه ۲. هرمنوتیک - اندیشه ها و دیدگاه ها - نقد و تفسیر. الف. عنوان.

«زبان دین»

و
قرآن

ابوالفضل ساجدی

مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

۱۳۸۳

شماره ردیف ۲۰۲
شماره موضوعی علوم قرآنی - ۱۵
۱۳۸۳-۲۲

■ «زبان دین» و قرآن

● مؤلف: ابوالفضل ساجدی

● ناشر: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

● چاپ: صدف

● نوبت و تاریخ چاپ: اول، زمستان ۱۳۸۳

● شمارگان: ۱۰۰۰

● قیمت: ۳۷۰۰ تومان

○ دسر مرکزی: قم، خیابان شهید، کوی ممتاز، پلاک ۳۸

بلغن و نمابر: ۷۷۴۳۳۲۶ ۰۲۵۱

○ شعبه تهران: خیابان انقلاب، سن خیابان ۱۲ فروردین و شهید منبری جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۳

تلفن و نمابر: ۶۴۱۰۴۴۳ ۰۲۱

○ شعبه مؤسسه امام خمینی (ره): قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

بلغن: ۲۹۳۳۳۲۸-۰۲۵۱ داخلی: ۶۲۹

فهرست اجمالی

۱. چیستی زبان دین ۲۱

بخش اول

معناداری یا بی‌معنایی گزاره‌های دینی

۲. چیستی معنا ۲۵

۳. معیار معناداری ۲۳

۴. گزاره‌های دینی، معنادار یا بی‌معنا؟ ۹۵

بخش دوم

معرفت‌بخشی گزاره‌های دینی، آری یا خیر؟

۵. نگرش‌های غیر معرفت‌بخش ۱۲۹

۶. نگرش‌های معرفت‌بخش ۲۱۷

بخش سوم

زبان قرآن

۷. قرآن و رویکردهای غیر معرفت‌بخش ۲۳۹

۸. معرفت‌بخشی گزاره‌های قرآنی ۲۸۷

۹. قرآن و رویکردهای معرفت‌بخش ۳۲۹

۱۰. نتیجه‌گیری با نگاهی به ویژگی‌های زبان قرآن ۴۶۹

فهرست مطالب

۱۵	مقدمه ناشر
۱۷	دیاچه
۲۱	۱. چستی زبان دین
۲۱	۱-۱. جایگاه
۲۱	۱-۲. تعریف
۲۳	۱-۳. موضوع
۲۳	زبان دین و هرمنوتیک
۲۶	زبان دین و زبان دینی
۲۷	۱-۴. محدوده گزاره‌های دینی
۲۹	غایت
۲۹	۱-۵. محورهای عمده سخن
۳۰	۱-۶. روش
۳۰	۱-۷. پیشینه تاریخی در اسلام و غرب

بخش اول

معناداری یا بی‌معنایی گزاره‌های دینی

۳۵	مقدمه
۳۵	۲. چستی معنا
۳۶	۲-۱. نظریات گوناگون در چستی معنا
۳۶	(۱) نظریه مصداقی یا مرجعی معنا - روایت اول
۳۷	نقد
۴۰	(۲) نظریه مصداقی معنا - روایت دوم
۴۰	نقد
۴۲	(۳) نظریه تصویری یا ایده‌ای معنا
۴۳	نقد
۴۴	(۴) نظریه رفتاری معنا - تفسیر ساده
۴۵	نقد
۴۷	(۵) نظریه رفتاری معنا - تفسیر پیچیده
۴۸	نقد
۵۱	(۶) ویتگنشتاین متقدم و نظریه تصویری معنا

۵۴	ویتگنشتاین متأخر - نظریه کاربردی معنا
۵۶	نقد
۵۷	۷) دیدگاه کنش گفتاری جان آستین درباره معنا
۵۸	۲-۲. نظریه برگزیده در چپستی معنا
۵۹	توضیح مولفه‌های نظریه برگزیده
۶۴	۲-۳. رفع ایرادها
۶۷	پاسخ اشکالات ویتگنشتاین بر نظریه تصویری
۶۷	اشکال نخست
۶۸	اشکال دوم به رأی ویتگنشتاین
۶۹	اشکال سوم
۷۰	اشکال چهارم
۷۳	۳. معیار معناداری
۷۴	۳-۱. نگرش‌های گوناگون تجربی برای معناداری
۷۷	۳-۲. پوزیتیویسم منطقی
۸۳	رویکردهای سه گانه پوزیتیویسم منطقی
۸۴	مصادیق گزاره‌های بی معنا
۸۵	۳-۳. نقد پوزیتیویسم منطقی
۸۵	۱) خدشه در اعتبار قضایای علوم طبیعی
۸۶	۲) عدم امکان ابطال یقینی هیچ نظریه علمی
۸۸	۳) ممانعت نظریه ابطال‌پذیری از رشد و تکامل نظریات علمی
۸۹	۴) بی معنایی کل مدعیات فلسفی از جمله خود نظریه تحقیق‌پذیری
۹۰	۵) نقض نظریه بوسیله قضایای ریاضی
۹۱	۶) ابطال‌پذیری، معیار تفکیک قضایای علمی از غیر علمی است، نه معنادار از غیر معنادار
۹۱	۷) زوال مهم‌ترین بنیان معرفت‌شناسی
۹۲	۸) سایر تنگناهای پوزیتیویسم منطقی
۹۵	۴. گزاره‌های دینی، معنادار یا بی معنا؟
۹۶	۴-۱. دیدگاه‌ها
۹۶	دیدگاه آیر
۹۷	دیدگاه ویزدام
۹۹	دیدگاه فلو
۱۰۱	۴-۲. نقد بی معنایی گزاره‌های دینی
۱۰۲	پاسخ ریچارد هیر

- ۱۰۴..... پاسخ بازیل میچل
- ۱۰۵..... پاسخ آیان کرمبی
- ۱۰۶..... پاسخ جان هیک
- ۱۱۰..... ۴-۳. نظریه برگزیده
- ۱۱۰..... نقد پاسخ هیر
- ۱۱۲..... نقد پاسخ میچل
- ۱۱۳..... نقد پاسخ کرمبی
- ۱۱۴..... ۴-۴. پاسخ صحیح به ادعای بی‌معنایی گزاره‌های دینی
- ۱۱۵..... ۴-۵. سایر ادله بی‌معنایی گزاره‌های دینی
- ۱۱۵..... (۱) ناپهنجاری موضوعی
- ۱۱۶..... (۲) ناپهنجاری محمولی
- ۱۱۷..... (۳) لزوم دور
- ۱۱۷..... ۴-۶. پاسخ کرمبی به اشکالات پیش‌گفته
- ۱۱۹..... خلاصه کلام کرمبی
- ۱۲۰..... ۴-۷. نقد پاسخ‌های کرمبی
- ۱۲۱..... ۴-۸. پاسخ صحیح

بخش دوم

معرفت‌بخشی گزاره‌های دینی، آری یا خیر؟

- ۱۲۵..... مقدمه
- ۱۲۹..... ۵. نگرش‌های غیر معرفت‌بخش
- ۱۲۹..... ۵-۱. دیدگاه متأخر ویتگنشتاین
- ۱۳۰..... ۵-۱-۱. دلیل عام ویتگنشتاین متأخر بر غیر معرفت‌بخشی گزاره‌های دینی
- ۱۳۲..... بازی‌های زبانی
- ۱۳۵..... نتیجه مؤلفه‌های پیشین
- ۱۳۶..... ۵-۱-۲. نقد دلیل عام ویتگنشتاین متأخر
- ۱۳۷..... (۱) وجود مفاهیم مشترک
- ۱۴۰..... (۲) امکان یافتن معیارهای عام برای صدق و ارزیابی
- ۱۴۲..... (۳) امکان ارزیابی گزاره‌های دینی خارج از بازی زبانی دین
- ۱۴۴..... ۵-۱-۳. دلیل خاص ویتگنشتاین متأخر بر غیر معرفت‌بخشی گزاره‌های دینی
- ۱۴۴..... دلیل اول
- ۱۴۶..... دلیل دوم

۱۴۷	دلیل سوم
۱۵۰	دلیل چهارم
۱۵۲	دلیل پنجم
۱۵۳	دلیل ششم
۱۵۴	پاسخ‌های مشترک
۱۵۷	۵-۱-۴. پیروان ویتگنشتاین
۱۵۷	(۱) بل ون بورن
۱۵۸	(۲) دی زی فیلیس
۱۶۰	نقد فیلیس
۱۶۱	۵-۲. زبان ابراز احساسات
۱۶۷	۵-۳. زبان اسطوره
۱۶۷	معنای اسطوره
۱۶۹	ریچارد بریث ویت
۱۷۳	ارنست کاسیرر
۱۷۴	وینستون کینگ
۱۷۵	۵-۴. زبان نمادین
۱۷۵	۵-۴-۱. مقدمه
۱۷۶	۵-۴-۲. چستی نماد از نظر تیلش
۱۸۱	مقصود تیلش از دل‌بستگی نهایی
۱۸۲	تیلش و ایمان‌گرایی
۱۸۶	۵-۴-۳. بررسی دیدگاه تیلش
۱۸۷	غیر معرفت‌بخشی دیدگاه تیلش
۱۹۱	سایر اشکالات
۱۹۴	نقد دیدگاه تیلش درباره خدا و دل‌بستگی نهایی
۱۹۸	نقد تعریف تیلش از دین
۱۹۹	نقد دیدگاه تیلش در بیان مشخصات نماد
۱۹۹	(۱) معنای عام نماد
۲۰۲	(۲) معنای خاص نماد
۲۰۲	ویژگی نخست
۲۰۲	ویژگی دوم
۲۰۳	ویژگی سوم
۲۰۴	ویژگی چهارم

۲۰۵	ویژگی پنجم
۲۰۵	ویژگی ششم
۲۰۹	پیچیدگی متعلق نماد
۲۱۰	۴-۵. رابطه نگرش‌های نمادین دینی و رویکردهای غیر معرفت‌بخش
۲۱۱	نظر تیلش
۲۱۱	نظر راندال
۲۱۴	ارتباط میان زبان ابرازگرا، زبان اسطوره و زبان نمادین در دین
۲۱۷	۶ نگرش‌های معرفت‌بخش
۲۱۷	۱-۶ زبان سلبی
۲۱۷	افلاطون
۲۱۸	فلوطین
۲۱۹	دیونیسوس
۲۲۰	ابن میمون
۲۲۲	نقد
۲۲۴	۲-۶ زبان مشترک معنوی
۲۲۶	نقد
۲۲۷	۳-۶ زبان تمثیل اکوئیناسی
۲۳۱	نقد
۲۳۳	۴-۶ زبان ظاهرگرا

بخش سوم زبان قرآن

۲۳۷	مقدمه
۲۳۹	۷. قرآن و رویکردهای غیر معرفت‌بخش
۲۳۹	۷-۱. ویتگنشتاین و غیر معرفت‌بخشی قرآن
۲۴۲	پاسخ
۲۴۴	۷-۲. زبان اسطوره
۲۴۸	تلقی اسطوره‌ای از داستان‌های قرآنی
۲۵۷	پاسخ سید قطب
۲۵۹	پاسخ نگارنده
۲۶۱	۷-۳. نگرش‌های ناسوتی به وحی
۲۶۲	۷-۳-۱. دکتر سروش

۲۶۴	نقد
۲۶۴	عدم توجه به تفاوت میان وحی و تجربه دینی
۲۶۶	تفاوت‌های وحی و تجربه دینی
۲۷۳	سایر اشکالات
۲۷۶	۷-۳-۲. مجتهد شبستری
۲۷۶	غیر معرفت‌بخشی گزاره‌های دینی
۲۷۸	نقد
۲۷۹	نگرش ناسوتی به وحی
۲۷۹	نقد
۲۸۱	۷-۳-۳. نصر حامد ابوزید
۲۸۱	نقد
۲۸۲	۷-۴. زبان ابراز احساسات
۲۸۷	۸. معرفت‌بخشی گزاره‌های قرآنی
۲۸۸	۸-۱. ادله برون متنی
۲۸۸	(۱) رابطه گزاره‌های قرآنی و واقعیات خارجی
۲۹۲	(۲) اصل معرفت‌بخشی در محاورات عقلا و کاربست آن در قرآن
۲۹۴	(۳) ارسال معجزات
۲۹۴	(۴) آموزه‌های دینی و قابلیت اثبات عقلانی
۲۹۶	(۵) غیر معرفت‌بخشی و نقض غرض قرآن
۲۹۶	(۶) مورد اذعان آنتونی فلو
۲۹۸	۸-۲. شواهد درون دینی
۲۹۹	۸-۳. ادله درون متنی
۳۰۰	پاسخ
۳۱۲	اشکال
۳۱۲	جواب
۳۱۳	اشکال
۳۱۴	جواب
۳۱۵	۸-۴. معرفت‌بخشی و صدق گزاره‌های تاریخی قرآن
۳۱۷	۸-۵. معرفت‌بخشی قرآن و رویکرد زبانی آستین
۳۱۸	(۱) تقسیم جمله‌ها به دو نوع حاکوی و کنشی
۳۲۰	(۲) عدم امکان تفکیک دقیق میان جمله‌های حاکوی و کنشی
۳۲۱	(۳) شرایط کنش گفتاری مطلوب

۳۲۴	۴) کشش گفتاری جمله‌های حاکوی
۳۲۴	۵) معرفت‌بخشی آیات قرآنی
۳۲۹	۹. قرآن و رویکردهای معرفت‌بخش
۳۲۹	۹.۱. زبان سلبی، تمثیلی و مشترک معنوی
۳۳۲	سخن گفتن از خدا با زبان حقیقی
۳۳۲	۱) روش اشتراک معنوی اندیشه‌وران اسلامی
۳۳۴	۲) روش کارکردگرایانه
۳۳۷	۹.۲. زبان ظاهرگرا
۳۳۸	نقد
۳۴۰	۹.۳. زبان نمادین
۳۴۰	نماد به معنای خاص تیلیسی
۳۴۵	نماد به معنایی عام
۳۴۵	۱) تلقی نمادین از تمام گزاره‌های قرآنی
۳۴۸	نقد
۳۵۱	۲) تلقی نمادین از برخی گزاره‌های دینی
۳۵۲	فهم‌پذیری قرآن
۳۵۳	آیات دال بر فهم‌پذیری قرآن
۳۵۹	۹.۴. زبان رمزی یا تأویلی
۳۶۰	۱) تأویل‌گرایی باطنیان
۳۶۱	ادله عقلی
۳۶۴	ادله نقلی
۳۶۴	تلقی غل و زنجیر از احکام شریعت
۳۶۸	نقد تأویل‌گرایی باطنیه
۳۷۲	پاسخ امام صادق (ع) به باطنیه
۳۷۴	۲) تأویل‌گرایی متصوفه
۳۸۱	نقد
۳۸۲	۳) تأویل‌گرایی پوزیتیویستی سر سید احمد خان هندی
۳۸۸	نقد
۳۹۳	۴) تأویل‌گرایی ماتریالیستی گروه‌های التقاطی
۳۹۶	نقد
۳۹۶	۵) نظریه برگزیده در نگرش تأویلی
۳۹۸	نقد نگرش تأویلی

۴۰۰	۹۵. زبان قوم
۴۰۱	دکتر سروش و تلقی زبان قوم از قرآن
۴۰۳	تعریف و لوازم ذاتی و عرضی در دین از نظر سروش
۴۰۷	دلایل عرضی بودن اکثر آموزه‌های قرآن
۴۰۸	(۱) شرطیات کاذبه المقدم
۴۱۱	نقد و بررسی
۴۱۱	خلط میان شرایط ظهور حکم و شرایط متعلق حکم
۴۱۴	لوازم باطل این نظریه
۴۱۴	بی ارزش ساختن سیره معصومان (ع)
۴۱۵	بی ارزش ساختن اصل نزول قرآن، اسلام و هر دین الهی
۴۱۷	انسداد باب مفاهمه و رشد علوم
۴۱۹	عدم امکان ذاتی دین تلقی نمودن شخصیت پیامبر (ص)
۴۲۰	سایر اشکالات
۴۲۲	(۲) موارد پرسش و پاسخ در قرآن و روایات
۴۲۳	بررسی
۴۲۷	(۳) زبان قوم بودن قرآن
۴۳۰	نقد
۴۳۱	الف. سیستم واژگانی خاص مانع ارائه پیام عام نیست
۴۳۵	ب. لوازم باطل این نظریه
۴۳۹	ج. جواب تمسک به آیات
۴۴۱	د. جواب حلی: نگرش صحیح در زبان قوم
۴۴۳	۹۶. زبان عرفی
۴۴۴	سازوکار فهم
۴۴۵	هرمنوتیک و سازوکار فهم
۴۴۶	دیدگاه گادامر
۴۴۸	نقد تحلیل گادامر از فرایند فهم و بیان نظر صحیح
۴۵۲	۹۷. زبان تمثیل
۴۵۳	مفهوم‌شناسی تمثیل
۴۵۶	تمثیل در قرآن
۴۵۸	معنا و فواید تمثیل در قرآن
۴۶۰	۹۸. زبان مجاز یا حقیقت
۴۶۱	تشبیه، مجاز، استعاره و کنایه در قرآن

۴۶۱	تعاریف
۴۶۳	استعاره در قرآن
۴۶۴	مجاز مرسل در قرآن
۴۶۵	رابطه مجاز و استعاره با کذب و غیر معرفت بخشی
۴۶۹	۱۰. نتیجه گیری با نگاهی به ویژگی های زبان قرآن
۴۷۲	(۱) زبان تألیفی قرآن
۴۷۳	(۲) ابعاد و کارکردهای متعدد زبان قرآن
۴۷۵	اهمیت ویژه عنصر عشق و ایمان در گزاره های وحیانی
۴۷۷	(۳) کنش های گفتاری گزاره های قرآنی
۴۷۸	(۴) معرفت بخشی گزاره های قرآنی
۴۸۰	(۵) انسجام و پیوستگی
۴۸۱	(۶) سطوح گوناگون طولی و عرضی در بیان و فهم
۴۸۵	منابع
۴۸۵	فارسی و عربی
۴۹۱	انگلیسی

مقدمه ناشر

دنیای زبان، دنیای علایم و نشانه‌هاست و جهان فهم نیز بر اساس اتصال با معانی و محتوای این علایم و نشانه‌ها شکل می‌گیرد. در واقع، زبان گفتاری و نوشتاری، علایم و نشانه‌هایی برای انتقال معانی و هم‌چنین تفهیم و تفاهم‌اند. به بیان دیگر، حکمت زبان اقتضا دارد که معنای موجود در ذهن صاحب سخن، قابلیت بازآفرینی در ذهن مخاطب را داشته باشد زیرا بدون چنین قابلیت‌ای مفاهیم حاصل نمی‌شود.

عمق و گسترش یافتن چالش‌های معاصر در عرصه زبان دین، و تأثیر آن بر زبان قرآن، عواملی متعدد داشته که اساسی‌ترین آن‌ها را می‌توان چنین برشمرد:

أ. اهتمام روزافزون بشر به دیانت و دین‌پژوهی، بستر ژرف‌نگری‌های نوی را گسترده است؛

ب. ظهور نحله‌های کمابیش نو فلسفی، به‌ویژه فلسفه تحلیلی، فلسفه زبان، معرفت‌شناسی و معناشناسی متون دینی در مغرب زمین، تأثیر شگرفی بر انگاره‌های زبان دین، و در پی آن، بر زبان متون مقدس بر جای نهاده و مفسران و محققان اسلامی را نیز با چالش‌هایی در باب زبان فهم قرآن مواجه ساخته است؛

ج. کمرنگ شدن مرزهای فرهنگی میان جوامع گوناگون، رشد روزافزون تکنولوژی، اطلاع‌رسانی و آسان‌سازی راه‌های تبادل ارتباطات و اطلاعات میان ملل و ادیان مختلف، زمینه‌ساز اهتمام بیش‌تر به سایر ادیان و فرهنگ‌ها شده است. از جمله آثار و نتایج ارتباطات مذکور، گرایش به مقایسه میان ادیان (به‌ویژه ادیان الهی) و فرهنگ‌های گوناگون و مبانی نظری مؤثر در فهم و تفسیر متون دینی و تعمیم نتایج از یک دین به سایر مذاهب است. در چنین موقعیتی، مفسر قرآن نیز می‌تواند با نگاهی به رویکردهای زبانی به سایر کتاب‌های مقدس، به نتایج ارزنده‌ای برای کار خود دست یابد.

اکنون فهم متون مقدس با پرسش‌های زیر مواجه است:

- ماهیت گزاره‌های دینی و صفات آن چیست؟
 - فهم از چه مکانیزیمی برخوردار است؟
 - آیا محور فهم، مؤلف، مفسر یا متن است؟
 - پیش‌فرض‌ها در امر فهم چه جایگاهی دارند؟
 - قامت متون مقدس قابلیت چند جامه را دارند؟
 - چگونه می‌توان به فهم صائب و صواب قرآن و زبان آن رسید؟
 - آیا قرآن، ادبیاتی رمزآلود و معماگونه دارد؛ حدود و مرز تأویل و جایگاه ظاهر و باطن در آن چگونه است؟
 - آیا زبان قرآن، زبان فطرت یا زبان قوم است؟
 - مخاطب اصلی این کتاب آسمانی چه کسانی هستند؛ مؤمنین صدر اسلام یا جمیع مسلمین؟
- نوشتاری که پیش‌رو دارید، تحقیقی درباره چستی زبان دین و گزاره‌های دینی و بررسی پرسش‌های پیشین است که جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر ساجدی به نگارش آن همت گماشته‌اند.
- این کتاب به نقد و ارزیابی نظرات گوناگون در چستی معنا می‌پردازد. همچنین آرا نظریه‌پردازانی چون تیلش، ویتگنشتاین، هایدگر، گادامر و ... درباره معنا و نماد را ارائه می‌دهد و با توضیح ارتباط میان زبان ابرازگرا، زبان اسطوره و زبان نمادین در دین به تبیین زبان سلبی، مشترک معنوی، تمثیلی و ظاهرگرا در اندیشه فیلسوفان می‌پردازد. همچنین با بیان رابطه گزاره‌های قرآنی و واقعیات خارجی به توضیحی درباره تلقی نمادین از بعضی گزاره‌های دینی می‌پردازد که در سه بخش تهیه و تدوین شده است.
- در پایان امیدواریم این اثر مرضی خداوند متعال قرار گیرد و در پیشگاه صاحب‌الامر مقبول افتد و بتواند در حد بضاعت خویش در فهم کتاب آسمانی گامی به پیش نهد.

دیباچه

اوضاع اجتماعی و فرهنگی معاصر، بستر نوینی برای دین‌پژوهی گسترانده و پرسش‌های پرشماری فراروی دین‌مداران نهاده است. یکی از موضوعات کلیدی چالش‌زا در این عرصه، "زبان دین" و پیوند وثیق آن با زبان قرآن است. "زبان دین" در طول تاریخ برای پژوهشگران و مفسران متون دینی کمابیش مطرح بوده و اوضاع فکری سده بیستم، نگاهی ویژه و سیمایی تازه بدان بخشیده و ابهام‌هایی را در دل دین‌پژوهان پدید آورده است.

محور اصلی سخن در زبان دین، ماهیت گزاره‌های دینی و صفات آن، و در زبان قرآن، کاربرست نتایج بحث زبان دین در فهم قرآن و پاسخ به پرسش‌هایی است نظیر آن که: آیا تمام گزاره‌های قرآنی ناظر به حقیقت‌اند؟ آیا مدلول ظاهری آن‌ها مقصود است؟ تا چه اندازه می‌توان از زبان نمادین، رمزی، تأویلی، مجاز و... در فهم قرآن سخن گفت؟ رابطه فهم گزاره‌های قرآنی با فهم تجربه دینی و احساسات درونی چیست؟ و...

اهتمام به تبیین زوایای زبان قرآن و مرز ارتباط آن با زبان فلسفه، زبان علم، نقاط اختلاف و اشتراک آن‌ها، و تعیین ویژگی‌های گزاره‌های قرآنی می‌تواند تأثیری بنیادین بر حل بسیاری از سؤالات و چالش‌های معاصر در حوزه گسترده‌تری چون دین‌شناسی بر جای نهد؛ برای مثال، پرسش‌هایی در خصوص قلمرو شریعت، رابطه آموزه‌های وحیانی با داده‌های عقلانی و علمی بشر، میزان اثبات‌پذیری مذعبات دینی، معرفت‌شناسی و فهم متون مقدس، هرمنوتیک کتاب و سنت، از جمله موضوعاتی‌اند که پاسخ نهایی آن‌ها بدون تبیین زبان دین ممکن نیست.

با توجه به این نکات، بسی شایسته است دانشوران حوزه و دانشگاه که به فهم و تفسیر قرآن همت می‌گذارند، با مبانی نظری فهم متون مقدس آشنا شوند تا با تحقیقات آکادمیک و روشمند، خود و دیگران را از سوء فهم‌های تفسیری باز دارند؛ بر غنای روش‌های تفسیری موجود بیفزایند، و برای سؤالات دین‌پژوهی معاصر، پاسخی مناسب عرضه کنند.

کتاب در سه بخش گرد آمده، و هر بخش به برجسته‌ترین سؤالات در عرصه زبان قرآن می‌پردازد. محور بخش نخست، پرسش از معناداری؛ بخش دوم، معرفت‌بخشی، و بخش سوم، زبان قرآن است. نخستین بخش به بیان نظریات گوناگون در عرصه چستی معنا و معیار معناداری اختصاص دارد. در این بخش پس از بیان، تحلیل و بررسی نگرش‌های گوناگونی همچون اندیشه مرجعی، تصویری، رفتاری و نگرش متقدم و متأخر ویتگنشتاین، رأی برگزیده در چستی معنا، مجال طرح یافته؛ سپس از معیارهای معناداری به ویژه معیار تجربی پوزیتیویسم منطقی در معناداری و کاربرست آن در گزاره‌های دینی سخن به میان آمده است.

بخش دوم به سؤال درباره معرفت‌بخشی گزاره‌های دینی پرداخته، و مطالب این بخش، شامل نگرش‌های معرفت‌بخش و غیر معرفت‌بخش است.

در عرصه نگرش‌های معرفت‌بخش، زبان ظاهرگرا، سلبی، مشترک معنوی و تمثیلی عرضه شده است. نگرش‌های غیر معرفت‌بخش در این مجموعه، در بردارنده رویکرد ویتگنشتاین متأخر و پیروان وی، سپس زبان ابراز احساسات، زبان اسطوره و زبان نمادین است.

رویکردهای غیر معرفت‌بخش مورد اشاره، نگرش‌هایی برای فهم انواع گوناگون گزاره‌های دینی اعم از گزاره‌های وصف‌کننده خدا و صفات او و سایر گزاره‌ها مانند گزاره‌های تاریخی، احکام، باور به قیامت و برزخ است؛ اما رویکردهای معرفت‌بخش، اغلب در خصوص چگونگی سخن گفتن از خدا با زبان و واژه‌های انسانی است.

بخش سوم به زبان قرآن اختصاص دارد. این بخش با کاربرست آرای برگزیده در دو بخش پیشین، به تحلیل زبان قرآن نشسته است. در این باب، ابتدا پرسش معناداری و معیار آن در گزاره‌های قرآنی و بعد سؤال از معرفت‌بخشی آن‌ها محور سخن است؛ سپس رویکردهای غیر معرفت‌بخش به این کتاب آسمانی شامل نگرش اسطوره‌ای، ناسوتی، ابراز احساسات، و در پی آن رویکردهای کاملاً یا نسبتاً معرفت‌بخش، مانند زبان نمادین، رمزی یا تأویلی، و زبان قوم، بررسی شده است. فصل پایانی این بخش به نتیجه‌گیری و نگاهی به ویژگی‌های زبان قرآن اختصاص دارد.

در نهایت اذعان می‌کنم که پای در عرصه دشواری نهاده‌ام و این اثر را گامی نخستین

برای پیمودن راهی صعب و سخت می‌شمارم، و با رویی گشاده، نکته‌سنجی‌های نقادانه فرهیختگان و اندیشه‌وران را ارج می‌نهم و سپاسگذارم.

در پایان، از کسانی که در این سیر به نگارنده یاری رسانده، و امکان انجام آن را فراهم ساختند، به ویژه اعضا گروه علوم قرآنی ۲، ۴، ۵ و حجت الاسلام و المسلمین حسن صادقی، مسؤولان محترم مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی^{ره}، ریاست، معاونت پژوهش و مرکز انتشارات این مرکز علمی تشکر می‌کنم و برای آنان از ایزد منان کامیابی می‌طلبم.

ابوالفضل ساجدی